

Ольга Гвоздяк,

*кандидат педагогічних наук, доцент,
завідувач кафедри німецької філології,
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»
<https://orcid.org/0000-0002-5760-576X>
м. Ужгород, Україна*

Леся Шагала,

*кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри германських мов і перекладознавства,
Дрогобицький державний педагогічний університет
імені Івана Франка
<https://orcid.org/0000-0002-3518-0270>
м. Дрогобич, Україна*

Творці українського шкільництва у повоєнній Польщі ХХ ст.

The creators of Ukrainian schooling in the post war Poland of the 20th century

Анотація. Метою статті є окреслення основних досягнень культурно-просвітницьких діячів українського походження, що брали участь у створенні мережі навчальних, освітньо-культурних центрів для дітей з українських родин. В умовах полікультурного простору шкільництво розглядається як основа збереження духовності української спільноти, яка виявилася національною меншиною у Польщі у другій половині ХХ ст. Поступовість та складність процесу розгортання мережі українських шкіл пояснюється конкретним історичним тлом – соціально-політичними реаліями повоєнної Польщі, у яких через юридичну неврегульованість статусу української меншини вона опинилася під загрозою репресії. За допомогою конкретно-пошукових, біографічних методів проаналізовано заслуги низки педагогів та вчених, членів осередків української громади у поетапному розширенні можливостей навчання рідною мовою у поєднанні з роботою в освітньо-культурних організаціях. Якісно новий етап співвідноситься з визнанням представників українського етносу як національної меншини та створенням Українського суспільно-культурного товариства (УСКТ). Аналіз діяльності таких діячів, як О. Колянчук, М. Козак, М. Трухан, М. Шумада, розширює актуальне питання персоналістичного складника педагогіки. Здобувши належний освітній рівень, ставши знаними науковцями та виконуючи статутні засади УСКТ, вони сприяли переходу навчання дітей з українських сімей від так званих «пунктів» до українських шкіл у Польщі. Особливу увагу приділено польському вченому українського походження Ярославу Грицьковяну, засновнику Українського вчительського товариства.

Різнобічна діяльність найсвідомішої частини спільноти українців розглядається як основа набуття українським шкільництвом у Польщі системного характеру, що сприяє збереженню національної ідентичності у полікультурному середовищі.

Ключові слова: українське шкільництво, полікультурне середовище, українська спільнота, національна ідентичність.

Summary. *The article deals with the activities of the Ukrainian origin representatives working in cultural and educational organizations in Poland in the second half of the 20th century. Schooling is regarded as the basis for the preservation of Ukrainian spiritual life under the conditions of multicultural environment. The achievements of Ukrainian teachers and scholars, members of Ukrainian community centers and their contribution to the development of Ukrainian schooling is outlined. With this aim the methods of specific research, analysis, systematization as well as biographical have been used. The work of key public figures, scholars of Ukrainian origin resulted in the systemic character of Ukrainian schools on the territory of the Polish State. It was a step-by-step process in the situation worsened by the postwar social and political conditions in which the active part of the Ukrainian community was under the threat of persecutions and repressions due to the lack of juridical regulations concerning the minorities' status. The creation of the network of Ukrainian schooling centers is linked to the foundation of the Ukrainian Social and Cultural Society. Its most active members with their multi-faceted efforts enabled the transition from Ukrainian language study groups to classes and further on to the complexes of Ukrainian schools. Special attention is paid to the role of Ya. Hrytskopian in the process of Ukrainian schooling system development as the founder of the Ukrainian Teachers' Society. The facts of the life and career growth of other representatives of Ukrainian community in Poland are considered: M. Shumada, O. Kolianchuk, M. Kozak, M. Trukchan. It has been concluded that their efforts resulted in providing education for children of the Ukrainian minority, in realizing their right to cherish the cultural traditions, learn their native language, preserve family customs and practices as well as their national identity in foreign language environment.*

Key words: *Ukrainian schooling, multicultural environment, Ukrainian community, national identity.*

Вступ. Українська національна культура, її самобутність, мова представлені мільйонами громадян своєї держави, а також вихідцями з України та їхніми спадкоємцями. Збереження національної ідентичності досягається завдяки тяглоті традицій. У полікультурному соціумі передумовою підтримання самобутності є послуговування рідною мовою, вивчення якої за рубежом можливе у закладах українського шкільництва.

Через суспільно-політичні обставини у повоєнні роки ХХ ст. в Польщі тисячі українців були примусово виселені з етнічних земель. Українці виявилися національною меншиною, проте сам факт не був юридично врегульованим, а звідси – особливо важкі умови здобуття освіти українською молоддю. Право навчати дітей рідною мовою та

зберігати національні традиції довелося виборювати культурно-просвітницьким, релігійним діячам, педагогам.

Дослідженням проблем українського шкільництва за рубежом присвячено низку праць. Теоретичні питання українського шкільництва досліджували такі вчені, як Д. Герцюк, В. Кемінь, І. Руснак, І. Павлів та інші. Серед досліджень останнього періоду – питання рідномовної освіти українців у західній діаспорі (С. Романюк), організації навчальної діяльності з української мови і літератури у шкільній освіті західної діаспори (Т. Рибак). Проблема становлення української громади в Польщі на тлі кризи 1980-х рр., в тім числі діяльності українських осередків і їхньої позиції щодо ескалації суспільно-політичної кризи у 1980–1981 рр., та взаємовідносин представників української меншини з урядовими й опозиційними колами присвячена праця О. Янчук. У контексті суспільних реалій ХХ ст. розглядається українське шкільництво у дослідженнях польських науковців українського походження Р. Дрозда, В. Мокрого, М. Сирника.

Важливим є вивчення публікацій, спогадів безпосередніх учасників тривалого процесу формування українського шкільництва від часу заснування Українського суспільно-культурного товариства (УСКТ) та визнання статусу прав нацменшин, а звідси – актуальність збагачення сторінки української педагогічної персоналістики.

Методологія та методи дослідження. Метою статті є окреслення основних досягнень педагогів-новаторів, науковців українського походження, які стали творцями мережі навчальних центрів для дітей з українських родин, що виявилися національною меншиною у результаті примусового виселення з етнічних земель у повоєнній Польщі. Використано такі **методи дослідження**, як біографічний (вивчення процесів крізь призму діяльності представників українства), конкретно-пошуковий (вивчення наукового доробку вчених українського походження), аналізу й узагальнення для формулювання висновків.

Виклад основного матеріалу дослідження. Вирішальна роль в освітньому процесі належить вчителю. Непростим постає завдання реалізувати навчально-виховні цілі в іншокультурному просторі. Саме так склалися обставини і для українців прикордонних територій, коли у ХХ ст. карта Європи перекроювалася. Вагомий внесок у розвиток українського шкільництва в тогочасній Польщі, формування його системного характеру зробили численні педагоги та вчені, до яких належать М. Балій, Я. Грицковян, Р. Дрозд, О. Кутинський, М. Лесів, І. Співак, М. Сирник, П. Тима, М. Трухан, М. Шумада, М. Чех та багато інших. У нашому викладі пропонується зосередити увагу на діяльності окремих з них – Я. Грицковяна, О. Колянчука, М. Козака,

М. Трухана, М. Шумади. Названі особистості – це представники покоління, якому ще вдалося здобути початкові знання в українських школах, втім згодом, за словами М. Лесіва, судилося «податися з рідних земель на «чужину», хоч і в цій самій державі» [6, с. 262].

Постать Ярослава Грицковяна є доволі ілюстративною у світлі окресленої проблеми, оскільки він, як представник національної меншини, здобував освіту та займався науковою роботою всупереч численним перешкодам. Відомий польський вчений українського походження Я. Грицковян є автором сотень публікацій українознавчого спрямування, включаючи праці у галузі освіти, методики викладання української мови. Знаний педагог зробив вагомий внесок у розбудову українського шкільництва на теренах Польщі, зокрема, як автор навчально-методичних видань, присвячених питанню вивчення рідної мови в полікультурному середовищі.

Україністична діяльність Я. Грицковяна розпочалася у студентські роки з налагодження контактів із тими, хто походив з депортованих у рамках акції «Вісла» родин. Подія цього періоду присвячена книга «Без вини винуваті» [1].

На педагогічній ниві Я. Грицковян проявив себе як новатор в організації навчально-виховного процесу в комплексних класах, які формувалися з дітей різного віку. Важлива складова частина його педагогічної концепції – поєднання рідномовного навчання та позашкільного виховання в умовах інонаціонального простору. Маючи на меті підсилення дієвості українського шкільництва на землях розселення українців, педагог зосереджує увагу на функціонуванні молодіжних товариств, художніх гуртків, проведенні тематичних вечорів, відзначенні національних і релігійних свят тощо. Така концепція сприяє збереженню надбань, культури народу, підтриманню родинних традицій та знівелює природну асиміляцію закордонних українців. Вагомою обставиною у протидії асиміляції є вивчення рідної мови на належному рівні. Питання рідної мови для українців як громадян Польської держави розглядаються Я. Грицковяном у багатьох наукових розвідках: «Про розвиток і недоліки українського шкільництва в Польщі» (1960), «Матеріали для методики навчання української мови в польських школах» (1966), «Про розвиток програм і підручників української мови для початкової школи в Польщі» (1990) та ін. Автор подає практичні поради щодо подолання етнічних непорозумінь, виховання поваги до культури інших народів, толерантності, формування культури міжетнічного спілкування. У такому підході простежується його полікультурний характер.

Педагог-науковець є розробником й автором новаторських програм та підручників для навчання українських дітей у Польщі. Як

педагог-практик Я. Грицковян втілює свій досвід у посібниках, підручниках та читанках для українських шкіл: «Перегук віків» (1987), «Любіть Україну» (1992), «Журавлики» (1996), «Виноградник» (1999), «Методика навчання української мови та літератури» (1998). У полікультурному середовищі школярі з українських родин отримали змогу навчатися за підручником нового формату. Для прикладу, у ньому подається зіставлення певних лінгвістичних явищ стосовно мов, які взаємодіють. Загалом, у концепції рідномовного навчання й виховання важливе місце відводиться міжпредметним зав'язкам.

Для національних меншин вагомим є завдання координації роботи різних освітніх відділів. Створення у 1991 році Українського вчительського товариства (УВТ) стало значимим для здійснення такої та інших цілей. Саме Я. Грицковян був ініціатором створення УВТ і його головою впродовж 1991-1999 рр. Діяльність товариства сприяла активізації вчителів української мови на теренах Польщі, створенню регіональних осередків.

Як голова УВТ Я. Грицковян спричинився до зміцнення духовного потенціалу українського шкільництва, стимулював вчителів-методистів розробляти навчально-дидактичні матеріали, організовував методичні семінари, що сприяло поліпшенню стану методики викладання української мови у школах і так званих «пунктах української мови», вдосконаленню викладацької майстерності [7].

З-поміж тих представників, які піднесли рівень українського шкільництва, слід назвати Михайла Шумаду – українця та громадського діяча, який активно долучився до організації рідномовного навчання в інонаціональному середовищі. М. Шумада народився 1 червня 1941 року у селі Руда Журавецька, що згодом увійшло у склад Польщі. Спогади про дитинство пов'язані з облогами, арештами, націленими на знищення української патріотичної молоді. Проте 1947 року його сім'ю виселили у повіт Венгожево в село Заброст Великий, де не було українських шкіл. Дітям переселенців доводилось долати значні відстані, щоб дістатися до навчальних класів. Після закінчення 1955 року початкової школи в Будрах його освіта продовжується в загальноосвітньому ліцеї у Венгожеві. Свою «причетність до українства» заявив ще у 1957 році, коли учні ліцею взяли участь, за словами М. Шумади, в «одинокому страйку українських школярів», які домагалися введення української мови як обов'язкового предмета замість російської. Під натиском учнівської молоді окремі предмети стали проводити українською [4, с. 553].

У 1959 році він вступив на відділення україністики Щецинського університету. Цей період відзначається активною роботою

над відродженням національних ідей під керівництвом М. Трухана у складі УСКТ, і вагомі результати цього призвели до намагань з боку влади згорнути факультет української філології. Після завершення дворічного навчання вчителював у Заброді Великому, де молодий педагог заснував пункт вивчення української мови. Через рік в іншій початковій школі (Пілаки Великі) рідну мову вивчало 30 дітей.

Вищу освіту і кваліфікацію вчителя української філології він здобув після завершення студій у Варшавському університеті у 1968 році. Тоді ж зайняв посаду секретаря правління УСКТ у Вроцлаві. Навчальною працею М. Шумада займався також і в технічних школах, ліцеях, технікумах. Під тиском спецслужб М. Шумаді із сім'єю доводилося змінювати місце проживання, і щоразу він займався організацією навчання української мови та заходів для збереження українських традицій [4, с. 551-559].

Активно М. Шумада працює у складі ОУП, реалізуючи заплановані заходи, друкує низку публікацій, присвячених різним питанням українознавства, зокрема українського шкільництва. Проте його діяльність не раз наштовхувалася на загрози звільнення, відмови у працевлаштуванні, різного роду обмеження. Про це йдеться також у статті «Відповідь Михайла Шумади» [8, с. 4].

Серед знакових постатей української національної меншини в Польщі доцільно виокремити Мирослава Трухана (1925 – 2011). Він належить до особистостей, які були дотичними до позитивних трансформацій українського шкільництва в екстериторіальних центрах Польщі. Я. Грицковян пропонує літературно-критичний нарис про М. Трухана у збірнику «З Україною в серці» [4, с. 71-84].

Письменник, публіцист, інтелектуал зі знанням слов'янських та німецької мов, Мирослав Трухан (1925 – 2011) – ініціатор заходів в українській громаді м. Щецін, знаного центру україністики. Джерельні дані про творчість і життя М. Трухана доволі скупі. Деякі матеріали вдалося зібрати Я. Грицковяну від спілкування з його близькими. М. Трухан виріс у сім'ї свідомого українця, директора Педагогічного ліцею у Камень-Поморському та Мислобожі. У молоді роки його батько потрапив до концтабору за участь в УГА та студії у підпільному Інституті суспільних наук у Львові. Мирослав втратив матір у ранньому віці. Мачуха була німкенею, що позначилось на його подальшій долі. Був на фронтах Другої світової і молодим хлопцем опинився у кавказькому таборі полонених, звідки вдалося повернутися на Лемківщину, де вчителював батько. Мешканці цих земель, які і інших, зазнали депортації. Серед них – і його родина.

Так після виселення М. Трухан проживає у Щецині і тут навчається у Вищій економічній школі. У 1959 році він започатковує цикл

польськомовних передач на радіо, присвячених українсько-польським зв'язкам. З часу заснування УСКТ (1956) М. Трухан долучається до діяльності і пише для його друкованого органу «Наше слово» рідною українською мовою. Під псевдо Юрко Кучерявий з'являються фейлетони, що дає більше можливості обходити цензуру. Проте заклики до спротиву асиміляції виявилися доволі відвертими; після другого обшуку у 1963 р. його заарештовують і засуджують до півторарічного позбавлення волі. Оскільки слідство у «справі Трухана» тривало майже стільки ж, його невдовзі звільняють. Мета фабрикації справи – обмеження націоналістичної діяльності в українських студентських колах.

Після звільнення М. Трухан із труднощами друкується в україномовних виданнях, редакторські правки суттєво змінюють авторські тексти. У 1971 році його прізвище видаляють із редакційної ради «Українського календаря», що був літописом життя української діаспори. Жоден твір М. Трухана не включили і до літературної антології «Гомін». Його не делегують на з'їзди, усувають від роботи у керівних органах УСКТ. Очевидним був факт стеження з боку Служби безпеки. Важко переживає він такі часи, і зрештою припиняється його співпраця з редакторами українських видань через «націоналістичну діяльність».

Творча натура М. Трухана зосереджується на щецинських літературних вечорах, особливий інтерес до яких мали студенти української філології. З його ініціативи організовано зустрічі з літераторами Києва, Львова; у дискусіях беруть участь польські культурні діячі, письменники, перекладачі, в тім числі польські перекладачі української літератури. Такі заходи спрямовувались на подолання національних стереотипів і комплексів.

Деякі огляди було опубліковано у «Нашому слові» після візиту до Львова, та не про усі події і враження міг розповісти автор. Переслідування з боку спецслужб підштовхують М. Трухана емігрувати до Німеччини (1976) [2, с. 309-316]. Там він продовжує інтелектуальну працю, зокрема, пише докторську дисертацію «Українці у Польщі після другої світової війни 1944 – 1984». Проблемні питання освіти депортованих українців знайшли своє відображення у деяких з десяти оповідань, половина з них написана ще в час проживання у Польщі. В еміграції М. Трухан цікавився подіями в Україні, як добровичинець організовував допомогу, надсилав землякам народознавчу, історичну та іншого роду літературу, словом, постійно займався меценатством [4, с. 84].

До кола освітян, з якими тісно співпрацював Я. Грицковян, належить громадський діяч Михайло Козак (1932 р. н.). Після завершення

навчання у Гданській політехніці (1957) та Вищій педагогічній школі в м. Щецін (1976) працював у таких закладах, як Технікум зв'язку, Інститут вдосконалення праці вчителя і дослідження освіти у Щеціні. Був членом УСКТ, подалі – ОУП, товариства «Український народний дім», почесним членом Українського лікарського товариства у Польщі та інших організацій. Він є упорядником і редактором низки видань: «З'їзд Перемишлян» (1997), «У пошуках правди» (1998), що вийшли друком у Перемишлі-Львові та ін. Долучився до укладання другої книги біобібліографічного довідника «Українські лікарі» (Л.; Чикаго, 1996). Перебуваючи від 1985 року на пенсії, продовжує дослідницьку працю і стає автором кількох книг: «Пом'яни, Господи, душі слуг Твоїх» (Л., 2002), «Минуле і сьогодення Кобильниць Волозької і Руської» (Перемишль, 2006), «Невтомний душпастир о. кан. Володимир Боровець» (Перемишль; Щецін; Л., 2007), «Гребенне в Другій світовій війні» (Перемишль, 2010) [5].

Суспільна та професійна активність Михайла Козака ілюструє значимість товариств діаспорних груп для забезпечення реалізації ціннісних орієнтацій українців та збереження національної пам'яті.

У контексті українського шкільництва варто згадати ще одного представника української нацменшини – Олександра Колянчука. Його родинне село Вілька Тарнівська (Холмщина) також зазнало тягар депортації 1947 року. Цього ж року йому вдається розпочати навчання у рільничій гімназії, далі – у середній школі. Ступінь магістра-інженера здобув в Ольштинській вищій рільничій школі [3, 80-82].

Належна кваліфікація дала можливість працювати у мережі кооперативів та будувати кар'єру на ниві сільськогосподарської освіти, а саме як керівник воєводського центру вдосконалення кваліфікації працівників рільництва, вчитель, інспектор рільничих шкіл, заступник директора воєводського центру розвитку сільського господарства, а також і його генеральний директор. Співпраця з інститутом освіти рільничо-технічної академії (Ольштин) забезпечує йому у 80-х роках подальше членство у польській Раді з питань рільничої освіти при міністрі рільництва [3; 5].

Професійна діяльність тісно перепліталася з освітньо-культурною і громадською. О. Колянчук – учасник створення УСКТ в Ольштині, певний період був заступником голови воєводського управління товариства (1957–1967). Він результативно працював у плані розширення мережі пунктів навчання української мови. О. Колянчук – член Головної управи УСКТ (1960 – 1974), а згодом, у 1996–2001 рр., – член Головної ради ОУП [4]. В українськомовних виданнях («Український календар», «Український альманах», «Над Бугом і Нарвою», «Благовіст», тижневику «Наше слово») друкуються його численні

праці. Рідна мова в ефірі та в пунктах навчання української мови – це особливе досягнення для освітньої сфери в іншомовному оточенні. До його заслуг належить заснування систематичних передач українською мовою на радіо Ольштинщини, де працював як диктором, так і відповідальним редактором (1958 – 1976). Ще одним місцем роботи стає радіо Ряшів-Жешув. Тут він займає посаду заступника голови ради (2004 – 2008) [5].

Вагомо представляє Олександр Колянчук українську наукову спільноту як історик. Після успішного захисту у Національному університеті «Львівська політехніка» дослідження «Українська військова еміграція у Польщі (1920 – 1939)» йому присвоєно ступінь кандидата історичних наук [3, с. 86].

Досвід О. Колянчука як педагога, дослідника та громадського діяча є внеском у справу як збереження національної ідентичності у полікультурному середовищі, так і збагачення історичних надбань загалом.

Висновки з дослідження. Отже, праця культурно-просвітницьких діячів, науковців українського походження, спричинилася до факту набуття українським шкільництвом у Польщі системного характеру. Процес відбувався поступово та неоднорідно у складних суспільно-політичних умовах повоєнних років, за яких активістам спільноти українців загрожували переслідування, утиски, зокрема, через неврегульованість статусу нацменшин. Створення мережі центрів українського шкільництва можна співвіднести із заснуванням та діяльністю УСКТ, що позначилося на долях кількох поколінь українців. Перехід від груп вивчення рідної мови до комплексів шкіл став можливим завдяки різнобічній україністичній діяльності найсвідомішої частини спільноти українців. Вона виборолала право на свої навчальні заклади на засадах власних культурних надбань, забезпечуючи умови для вивчення рідної мови, підтримання національних і родинних традицій в іншокультурному просторі.

Згадані персоналії – це лише окремі репрезентанти творців українського шкільництва. Внесок низки інших представників української спільноти за рубежом у справу збереження національної ідентичності може стати предметом подальших досліджень.

ЛІТЕРАТУРА

1. Грицковян Я. Без вини винуваті. Кошалін : INTRO-DRUK, 2010. 176 с.
2. Грицковян Я. З цим народом не розженешся. Слово про Мирослава Трухана. *Український альманах*. Варшава, 2012. С. 309-316.
3. Зимомря М. Долі в людях. Нариси. Інтерв'ю. Дрогобич : Коло, 2006. 480 с.
4. З Україною в серці. Спогади випускників україністики вчительської студії в Щєціні (1959 – 1963) / за ред. М. Дупляка. Кліфтон, Нью Джерзі, 2015. 693 с.

5. Енциклопедія Сучасної України: електронна версія [веб-сайт] / гол. редкол.: І.М. Дзюба, А.І. Жуковський, М.Г. Железняк та ін.; НАН України, НТШ. Київ: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2006. URL: http://esu.com.ua/search_articles.php?id=7860 (дата звернення: 14.08.2021)
6. Лесів М. Тридцять чотири роки українців у ПНР. *Український альманах*. Варшава, 2010. С. 262-268.
7. Шагала Л. Б. Грицковян Ярослав. *Наукове товариство імені Шевченка. Енциклопедія*. / ред. рада: О. Купчинський (відп.) та ін. Київ – Львів – Тернопіль, 2019. Т. 4. С. 316-319.
8. Шумада М. Відповідь Михайла Шумади. *Наше слово*. 2012. № 24. С. 4.

УДК 811.111 (075.8)

DOI <https://doi.org/10.32782/2617-3921.2021.20.261-270>

Наталія Каліберда,

*викладач кафедри англійської мови для нефілологічних спеціальностей,
Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара
<https://orcid.org/0000-0002-9503-8006>*

Олена Осадча,

*викладач кафедри англійської мови для нефілологічних спеціальностей,
Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара
<https://orcid.org/0000-0003-1414-6345>
м. Дніпро, Україна*

Сучасні підходи до вивчення іншомовного академічного письма студентами немовних факультетів

Modern approaches to the study of foreign language academic writing by students of non-language faculties

***Анотація.** З 90-х років минулого століття було переглянуто цілі навчання іноземних мов, внаслідок чого читання і письмо з допоміжних засобів навчання трансформувалися в рівноправні з усним мовленням цілі навчання. Актуальність вибору теми зумовлена модернізацією освіти, зміною вимог до навичок володіння іноземною мовою в школі та вузі, а також ролі письма в процесі навчання іноземної мови. Нині інтернаціоналізація усіх сфер економічного, суспільного та політичного життя робить життєво важливим володіння англійською мовою як засобом міжнародного спілкування для досягнення успіху як у навчанні, так і подальшому професійному житті. Тому проблема розвитку інішомовної комунікативної компетентності взагалі та у письмі зокрема є доволі актуальною в методиці викладання іноземних мов.*